

SOCIALNOPSIHOLOŠKI KONTEKSTI INTERKULTURNEGA KOMUNICIRANJA

Mirjana Ule

Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani

Visoka kontekstualnost interkulturenega komuniciranja

Ko govorimo o interkulturnem ali medkulturnem komuniciranju, najprej pomislimo na jezikovne ovire. Vendar je vsakomur, ki ima izkušnjo komuniciranja s pripadniki drugih jezikovnih skupin, jasno, da poznavanje jezika še ne pomeni nemotenega komuniciranja. Medkulturno komuniciranje pomeni interakcije, odnose, stike, samopredstavljanje, oblikovanje samopodobe drugih med člani različnih socialnih, kulturnih skupin. Zato predstavlja večjo težavo odnosi vidik komuniciranja kot sporočevalski (Ule, 2005). Tu prihaja do usodnejših motenj in nesporazumov, saj jezikovne nesporazume lažje rešimo in jezikovne spodrsilaje lažje opravičimo.

Pravzaprav medkulturno komuniciranje ne poteka samo med pripadniki različnih jezikovnih skupin, ampak tudi znotraj iste jezikovne skupine. Vsakdo izmed nas je pripadnik različnih socialnih skupin ali skupnosti, na primer spolne, starostne, poklicne, bivalne, ki razvija svojo in svojsko mikrokulturo, ki jo moramo upoštevati, če nočemo, da bi v komuniciranju prihajalo do motenj in nesporazumov. Nekatere od teh mikrokultur so glede na večinska kulturna okolja podrejene ali obrobne. Tedaj govorimo o komuniciranju med prevladajočo in obrobno kulturo.

Medkulturne razlike niso posledica naključnih dogodkov, ampak se razvijejo iz kulturnih razlik, na katere vplivajo družbenoekonomske, zgodovinske, socialno-psihološke razlike med različnimi socialnimi okolji. Te razlike so v medkulturnem komuniciranju kategorizirane v vrsto dimenzij, kot so: individualizem – kolektivizem; bližina – distanca; odprtost – zaprtost; rutine, navade, življenjski slogi; vrednote in ideologije. V šestdesetih letih prejšnjega stoletja je Edward Hall (1966) definiral temeljne značilnosti medkulturnega komuniciranja in postavil razliko oziroma delitev na:

kulture stika ali tople kulture, ki cenijo interakcijsko in čustveno bližino, pogosto uporabo dotika, pogostejše očesne stike in pogostejšo gestikulacijo, in *kulture odsotnosti stika* ali hladne kulture, ki uporabljajo manj neverbalnih znakov in so čustveno zadržane.

To delitev so v zadnjem desetletju sicer kritizirali kot poenostavljeno, saj predvsem zaradi velikih medkulturnih sprememb nima več refleksivne in interpretativne moči. Jemes Neulip (2003) zato kot ključne za razumevanje tega procesa predlaga tri dimenzije medkulturnega komuniciranja. Prva dimenzija zajema *načine sporočanja* v različnih kulturah. Po tem kriteriju razlikuje med: *kulturami nizke kontekstualnosti*, to je takšnimi, ki le šibko uokvirjajo načine komuniciranja in dopuščajo ljudem, pripadnikom teh kultur, precej izbire, ter *kulturami visoke kontekstualnosti*, ki močneje določajo načine komuniciranja med svojimi člani.

Sodobne zahodne kulture spadajo na primer h kulturam nizke kontekstualnosti. *Kulture nizke kontekstualnosti* za izražanje svojih občutij, misli in predstav uporabljajo predvsem jezik, pri čemer skušajo biti v izražanju kar se da neposredne in jasne. Manj se naslanjajo na neverbalno komuniciranje. Zelo spoštujejo jezikovno spretnost in tekoče govorjenje. Cenijo tudi neposrednost v izražanju mnenj in želja. Predvsem za azijske kulture pa naj bi bila značilna *visoka kontekstualnost*. V kulturah visoke kontekstualnosti je pomemben del sporočil zakodiran v neverbalnih ključih in močno odvisen od kontekstov komuniciranja, od časa, kraja, odnosa, situacije. V teh kulturah močno cenijo odnosni vidik komuniciranja, kar pomeni spoštovanje formalnih in neformalnih pravil odnosnega komuniciranja, odnosno razumevanje in sporazumevanje. Ljudje zato radi uporabljajo bolj posredne načine govora, ki predpostavljajo, da znajo komunikacijski partnerji »zapolniti« manjkajoče dele govora ali besedila.

Druga dimenzija zajema *načine oblikovanja identitet* v različnih kulturah. Glede na ta kriterij Neulip (2003) loči med individualističnimi kulturami in kolektivističnimi kulturami. *Individualistične kulture* cenijo osebo, osebno identiteto, podpirajo prepričanja o ločenosti in edinstvenosti vsake osebe, podpirajo neodvisnost in samozadostnost osebe oziroma sebstva. Identitete so edinstvene, določene po osebnih dosežkih posameznikov. Takšne so na primer zlasti sodobna ameriška kultura in sploh vse zahodne kulture, ki močno cenijo avtonomnost, mladost, vitalnost, individualnost, iznajdljivost, izvirnost in dosežke posameznikov. Nasprotno pa *kolektivistične kulture* cenijo skupnost, skupnostno oblikovanje identitet in sebstev, spoštujejo usmeritev na »nas« in manj usmeritev na »mene«, močno cenijo dolžnosti, tradicijo, starost, skupinsko varnost in hierarhičnost. Identiteta

je skupnostno določena s članstvom v razširjenih družinah, posameznika cenijo po njegovem prispevku k skupinskim dosežkom.

Tretja dimenzija, ki jo Neulip predlaga, je *razlika v porazdelitvi moči* v različnih kulturah. Nanaša se na stopnjo, v kateri posamezni člani kakšne družbe oziroma kulture sprejemajo neenakost v socialni moči kot nekaj upravičenega. Po tem kriteriju se kulture delijo na: *egalitarne kulture in hierarhične kulture*. Kulture, ki dopuščajo majhne razlike v socialni moči svojih članov, skušajo kar najbolj zmanjšati razlike med socialnimi razredi in sloji. Takšne so na primer nekatere sodobne evropske socialdemokratske kulture.

Temeljni pogoj za medkulturno komuniciranje je uporaba skupnega jezika. Vendar celo tedaj, kadar govorec povsem obvlada drugi jezik, lahko pride do nesporazumov, če ne obvlada *jezikovne pragmatike*, to je večinoma implicitnih pravil o tem, kdaj, kako in čemu v določeni jezikovni skupnosti uporabljamo določene jezikovne oblike. Če naš sogovornik v tujem jeziku krši kakšno od neformalnih pravil govorne pragmatike, pa sicer obvlada jezik, bomo prej domnevali, da nas žali, da se norčuje iz nas in podobno, kot pa da še ne pozna dovolj govornih navad, in bomo sami »krenili v napad« ter bomo s tem po nepotrebnem povzročili komunikacijski lom in medsebojno nezaupanje.

Vse te razlike se še bolj kot v jezikovni kulturi kažejo v neverbalnem komuniciranju. Neverbalno komuniciranje ni omejeno z jezikovno kulturo, presega meje verbalnega jezika. Raziskave kažejo, da je veliko neverbalnih znakov in simbolov, ritualov kulturno ali subkulturno oblikovanih, pogosto prav zaradi oblikovanja skupinske identitete in razlikovanja od drugih (sub) kulturnih identitet (Ule, 2005). Znak s palcem navzgor predvsem v ameriški kulturi pomeni »v redu« in ima pozitiven pomen. V številnih drugih kulturah pa ravno ta znak pomeni vulgarno seksualno povabilo in nadlegovanje. Medkulturne razlike, ki jih ne povzročajo jezikovne pregrade in nerazumevanje, povečuje večpomenskost neverbalnega komuniciranja.

V nekaterih kulturah trdna pravila zapovedujejo prepoved izražanja čustev, druge pa dovoljujejo vso intenziteto izraznosti. Kulture se razlikujejo tudi v načinih samopredstavljanja in odnosnega komuniciranja. Nekatere kulture imajo zelo subtilna pravila za samorazkrivanje in visoke kriterije za ohranjanje samopodobe in modeliranje drugega. V kolektivističnih kulturah, kot je na primer kitajska kultura, je ohranjanje samopodobe povezano s spoštovanjem pravil skupnosti. V bolj individualističnih kulturah, kot je na primer sodobna ameriška kultura, pa je ohranjanje samopodobe povezano z individualnimi dosežki, uspehi. Zato se njeni pripadniki ne čutijo tako hitro prizadeti, kadar se drugi ljudje ne vedejo v skladu s pravili medosebnega vedenja ali v skladu s svojo skupinsko pripadnostjo, bolj pa so občutljivi na osebne uspehe in prestiž.

Vloga tujca in tujstva v interkulturnem komuniciranju

Prva izkušnja medkulturnega komuniciranja je prav izkušnja *tujstva*. *Obvladanje medkulturnega komuniciranja pa je predvsem obvladanje in preseganje negativnih dimenzij tujstva*. Georg Simmel je (1950) tujca označil za osebo, ki je sočasno zunaj in znotraj. Lahko je fizično navzoča in deli z nami isto okolje, vendar kljub temu ne deli z nami vseh socialnih značilnosti okolja, ne pozna diskurza, žargona, ne pozna sredstev, s katerimi bi lahko dosegla svoje cilje. Fizični videz, obleka, obnašanje ali jezik tujca kažejo, da spada k drugi skupini ali kulturi kot mi. Pogosto je rezultat takšnih srečanj s tujcem izogibanje in vloga tujca v komuniciranju pomeni negotovost. Težko je prekoračiti most med znanim in neznanim. Včasih k temu pripomorejo vloge, v katerih nastopamo, na primer vloga gostitelja, lahko pomagata radovednost in želja po novih spoznanjih, in to naredi tujca privlačnega.

Korejski socialni psiholog Young Yun Kim je na temelju svojih izkušenj in izkušenj svojih rojakov pri vživljanju v sodobno ameriško kulturo razvil model *medkulturnega prilagajanja* (Kim, 1995). Kim obravnava osebe, ki prehajajo iz ene v drugo kulturo kot odprte sisteme, ki si prizadevajo k neke vrste ravnotežju oziroma se želijo izogniti medkulturnim stresom. O tem, kako bodo delovale v novem okolju, se odločajo na podlagi nenehne izmenjave informacij s svojim okoljem. Tako pridobivajo nujno potrebna spoznanja o jeziku, navadah, vrednotah, neprijetnostih, vsakdanjih življenjskih vzorcih ljudi v tuji kulturi. S pomočjo vse bolj kompetentnega komuniciranja z okoljem razvijejo novo kulturno identiteto.

Kim (1995) poudarja predvsem dva dejavnika kulturne adaptacije tujca v gostiteljsko kulturo: 1. *receptivnost*, sprejemljivost: pomeni obseg, do katerega gostiteljska kultura podpira in odobrava komuniciranje s tujcem in njegovo vključitev v svoje kulturno okolje, ter 2. *pritiski h konformnosti*, pomenijo pričakovanja, ki jih gojijo domačini glede vedenja tujca, oziroma vedenjske vzorce, ki naj bi jih po njihovem pričakovanju tujec čim prej osvojil. Nekatere družbe in kulture so prijaznejše do tujcev in multikulturno odprte. V takih družbah tujci ne čutijo velikih pritiskov k prilagajanju. Nižja stopnja sprejemljivosti se kaže na primer v getoiziranih okoljih, predvidenih za domovanje tujcev, in v socialnih praksah kulturne segregacije. Pritiski h konformnosti se najbolj kažejo v jezikovnih praksah oziroma v pričakovanju, da tujci hitro in čim bolje usvojijo jezik in sprejmejo vedenjske navade gostiteljske kulture.

Na splošno velja, da je kulturna prilagoditev tujca toliko težja, kolikor bolj se *izvorna kultura* razlikuje od gostiteljske in kolikor manj je gostiteljska *kultura odprta in sprejemljiva za multikulturnost*. Kulturno prilaga-

gajanje in prožnost po Kimu ne pomenita popuščanja samobitnosti tujca, temveč integracijo nove kulture v izvirno kulturno ozadje. Rezultat prilagajanja je nova medkulturna identiteta, ki zajema obe vpleteni identiteti in ju obenem presega (Kim, 1995). Ta širša perspektiva ni le ohranjanje etnične perspektive niti asimiliranje v gostiteljski perspektivi, temveč vsebuje elemente obeh, in to tako, da te elemente na novo artikulira.

Medkulturne primerjave in pristranskosti v oblikovanju kulturne identitete

Avtorji evropske šole socialne psihologije (Tajfel, Turner, Doise, Moscovici) so v zadnjih desetletjih razvili *teorijo medkulturnih procesov*, ki zavrača ustaljene predstave o tem, da lahko medskupinsko oziroma medkulturno vedenje razložimo po pravilih medosebnega vedenja in komuniciranja (v Brown, 1990). Komuniciranje med člani iste mikrokulture ali kulture poteka po pravilih medosebnega komuniciranja, kjer vstopamo v komuniciranje kot osebe z osebnimi značilnostmi in menjamo medosebne perspektive, ob čemer predpostavljamo, da med nami obstajajo razlike. Ko pa stopamo v stik in odnos z osebami iz drugih kultur, mikrokultur, skupin, potem delujemo kot člani skupin ali kulture, ne kot posamezniki, osebe. To pomeni, da sebe in druge zaznavamo in presojaмо kot predstavnike teh kultur, ne kot osebe s posebnimi značilnostmi. Tedaj stopijo v ozadje osebne značilnosti, v ospredje pa stopijo kulturne in skupinske značilnosti, ki se ravnaо po drugačnih pravilih. V medkulturnem komuniciranju tedaj ne nastopamo kot »jaz«, »ti«. V ospredje stopijo odnosi »mi«, »vi« ali »oni«.

Teorija, ki govori o neposrednem vplivu interkulturalnosti na komuniciranje, je *komunikacijsko-prilagoditvena teorija* (Giles, Wiemann, 1987). Govori o tem, da ljudje približajo svoje komunikacijske vzorce lastni skupini in jih diferencirajo od tujih skupin. Razlike nastajajo zaradi identifikacije s (sub)kulturnimi normami, pričakovanji. Rezultat tega je oblikovanje posebnega kulturnega kolektivnega sebstva, kulturne identitete. Kulturna identiteta je rezultat družbenih pogajanj, je družbeni konstrukt. Čeprav nas izraz identiteta napeljuje na neki dosežek, ki daje prednost identificiranju, uresničenju želja in sprejemanju pripisovanj ter pričakovanj, je v resnici prav nasprotno; šele izkušnja neidentičnega, s čimer mislimo ves spekter razlikovanj, od medosebnih in medskupinskih razlik do potlačenih travm in konfliktov ter zavračanj »definicij«, sploh omogoča »identično« in s tem identiteto. Stuart Hall je takole izrazil to spoznanje: »*Identiteta je strukturirana reprezentacija, ki lahko doseže svoj izraz skozi ozko oko*

negativnega. Mora iti skozi šivankino uho drugega, preden se lahko konstituira» (Hall, 1991: 21).

Kulturna identiteta se torej razvije prav ob srečanju z drugo kulturo. Kulturna identiteta je vedno začasen in nestabilen učinek odnosov, ki jo določajo z zarisovanjem razlik. Človekova socialna oziroma kulturna identiteta ni singularna, temveč je pluralna, pač glede na različna polja signifikantnih identifikacij in razlikovanj, skozi katera »potuje« posameznik v svojem življenju, skozi različna medkulturna srečanja in izkušnje.

Dejavnost identificiranja je vedno preprejena z razlikami in neujemanji. Identifikacija poteka na ozadju določenih skupno deljenih oznak, skupnega izvora, skupnih idealov ter vključuje določeno solidarnost in zvestobo posameznika tem osebam, skupinam, idealom. Kot poudarja Stuart Hall, tudi to ni noben naravni proces, temveč družbena konstrukcija. Identifikacija se nikoli ne konča – je vedno »v procesu« (Hall, 1996). Identifikacijo vedno lahko »pridobimo« ali »izgubimo«, ohranimo ali zavržemo. Zato je identifikacija nekaj pogojnega in kontingentnega. Identifikacija tudi ne zavrže razlik, iz katerih je zrasla. Hall opozarja na Freudovo pojmovanje identifikacije, po katerem je identifikacija vedno povezana s »použivanjem drugega«.

Identifikacija je torej proces artikulacije, »šivanja«, ki je neka strukturalna naddoločitev in ne zajemanje. Vedno je nečesa preveč ali premalo. Je označevalna praksa in zato podvržena procesu, ki ga Jacques Derrida imenuje »*la difference*«. V svojem razvoju lahko kulturna identiteta deluje kot točka identifikacije in zavezanosti le *zato*, ker nekaj izključuje, pušča »zunaj« sebe, zavrača. Vsaka identiteta ima svoj »rob«, eksces, nekaj več, česar ne more integrirati. Hall se sklicuje na Laclaua in Derridaja, ki sta pokazala, da se afirmacije identitet gradijo na izključitvah nečesa in na oblastnih razmerjih, ponavadi na hierarhiji med dvema poloma, npr. moški – ženska, belci – črnci (Ule, 2000). Pri tem terminu moški ali belci zaznamujejo ljudi na sploh, ženske in črnci pa imajo vlogo naključnih oznak v nasprotju z nezaznamovanima izrazoma moški ali belec.

Teorija kulturne identitete v polju medkulturnih primerjav prinaša razlago za pojav *medkulturnih pristranskosti* (Billig, 1976). Do pozitivne identitete po tej teoriji namreč pridemo z *vzpostavljanjem pozitivnih razlik v korist lastne kulture*, da svojo kulturo ali mikrokulturo vrednotimo bolj pozitivno kot druge kulture (Tajfel, 1981). To pristranskost v medskupinskem in medkulturnem komuniciranju lahko še okrepi situacijska pristranskost. Omenjeni učinek je namreč toliko izrazitejši, kolikor več tekmovalnosti in boja za prestiž je v medkulturnem ali medskupinskem komuniciranju. Ta proces je temelj za pogost pojav *medskupinske ali medkulturne diskriminacije*.

Pojav medkulturne diskriminacije je tesno povezan s *temeljno napako pripisovanja*, do katere pride, kadar ljudje pri neodobravanem vedenju pripadnikov drugih skupin ali kultur ne upoštevajo družbenih, ekonomskih ovir, in to vedenje razlagajo kot posledico neizogibnih kulturnih značilnosti. To pomeni, da člani ene kulture ali subkulture gledajo na vedenje članov druge kulture kot na neizogibno, »genetsko« določeno napako, kot na primer, »to je v njihovi naravi«.

Proces *medkulturne primerjave* posega v strukturiranje celotnega kulturnega in civilizacijskega polja, zato daleč presega proces medosebne primerjave ali interese posameznih skupin. S tem lahko razložimo spopade etničnih manjšinskih kultur z večinskimi, ki jim grozijo, da jih bodo asimilirale. Na grozečo asimilacijo, ki za pripadnike manjšine pomeni manjše možnosti za razlikovanje v družbenem polju, odgovarjajo te manjšine s poudarjanjem lastnih značilnosti in posebnosti. Ker je jezik pogosto temeljno sredstvo razlikovanja in temeljni razlikovalni znak med etničnimi skupinami, poudarjajo zlasti jezikovne razlike in posebnosti ter pomen svoje kulture. Jezik je izraz medskupinskega vedenja in sredstvo za posredovanje tega vedenja. Tako se tedaj, ko gre za majhne jezikovne razlike med različnimi etničnimi skupinami, skupine pogosto zatekajo k poudarjanju in stopnjevanju teh razlik, da bi tako dobile potrebno oporo za različnost in za ustrezno pozitivno socialno identiteto svojih članov (Brown, 1990). To razlikovanje še zlasti izstopa zato, ker si ljudje v medosebnih komunikacijah v normalnih razmerah sicer prizadevamo za zmanjševanje jezikovnih razlik.

Stereotipizacije v interkulturnem komuniciranju

Temeljni problem medkulturnega komuniciranja je pomanjkanje védenja o tem, kdo je Drugi. Zato je pogosta značilnost medkulturnega komuniciranja *stereotipno pripisovanje* lastnosti ljudem na podlagi njihove skupinske ali kulturne pripadnosti ali pa mrzlično zbiranje dodatnih informacij o osebi oziroma kulturi ali skupini, ki ji pripada. S tem zmanjšamo negotovost pri srečanjih s tujimi in drugačnimi. Pri tem uporabimo celo vrsto strategij za pridobivanje védenja o drugi osebi. Pogosta strategija je povečana pozornost do »*identitetnih ključev*«, kot so spol, starost, rasa, fizične značilnosti, telesna podoba, način govora. Spol, starost in rasa predstavljajo tipične kategorije ali prototipe za socialno kategoriziranje, zato so tudi pri komuniciranju z osebami iz drugih kultur to najbolj poudarjene značilnosti.

Značilno za *stereotipiziranje* je poudarjanje znotrajkulturnih podobnosti in medkulturnih razlik (Oakes, Haslam, Turner, 1994). Stereotipiziranje je namreč proces opisovanja ljudi na podlagi njihove kulturne skupinske pripadnosti, ne na podlagi njihovih individualnih značilnosti in posebnosti. S prekrivanjem dejanskih razlik med ljudmi kot posamezniki, s prilagajanjem kompleksnih informacij v preproste sheme, z opiranjem na številne kognitivne bližnjice, ki resnico žrtvujejo za hitro, približno predstavo ali še kaj hujšega, se ohranja omejena sposobnost predelave informacij. Že avtor pojma, Lippman, je stereotipe označil kot *selektivne, samoizpolnjujoče in etnocentrične sodbe*, ki konstituira zelo parcialno in neustrezno pot reprezentacije sveta. Beseda parcialno je tu uporabljena v dveh pomenih: kot nepopolna in kot pristranska (Ule, 2004).

Raziskave kažejo, da prihaja do pomembnih sprememb stereotipov, če pride do realnih sprememb v medskupinskih in medkulturnih odnosih. Do sprememb stereotipov lahko pride tudi zaradi pozitivnih medosebnih odnosov med člani različnih skupin ali kultur (Ule, 2004). Ta fenomen raziskovalci imenujejo tudi »*hipoteza stika*«, čeprav so nekatere raziskave pokazale, da je po srečanjih s pripadniki različnih skupin prišlo samo do omejene redukcije stereotipov. Zmanjšali so se stereotipi do konkretnih članov, ki so prišli v medsebojni stik. Stereotipi do skupine ali kulture kot celote pa so pogosto ostali nedotaknjeni. Do večjih sprememb stereotipov pride šele, če so člani drugih skupin reprezentativni člani oziroma če se informacije dramatično razlikujejo od stereotipnih predstav, kadar pride do stika.

Predsodki in izključevanja v medkulturnih odnosih in komuniciranju

Ena najtežjih ovir za razumno medkulturno komuniciranje so kulturni, etnični, medskupinski predsodki. Kažejo se predvsem v nespoštljivem, netolerantnem ali prezirljivem odnosu do drugih oziroma drugačnih, na primer do pripadnikov drugih narodov, etničnih skupnosti, ras, kultur, do oseb z drugačnimi načini življenja, religioznimi, spolnimi usmeritvami. Postanejo nevprašljivo ozadje in opravičilo za vsakdanja diskriminacijska dejanja in prepričanja ljudi. Naselijo se v našem jeziku, predstavah, željah in fantazmah. Po njih se ravna samopodobe posameznikov. Predsodki so tedaj podlaga osebni in socialni identiteti posameznikov in kolektivnih praks skupin, ne samo tistih, ki imajo predsodke, ampak tudi tistih, nasproti katerim so predsodki usmerjeni, tistih, ki so objekti diskriminacije in predsodkov.

Predsodki so izrazite, pa vendar preproste komunikacijske forme. Ta izrazitost je podobna izrazitosti karikatur: tudi karikature so toliko izrazi-tejše, kolikor enostavnejše so, zreducirane na nekaj ključnih potez (Ber-gler, 1984). Podobno predsodki potencirajo določene značilnosti ljudi, skupin, kultur. Ne zanimajo jih odtenki, temveč ekstremni prikazi. Pred-sodki živijo od polarizacij, od povečevanja razlik med razredi objektov.

Vendar nevarnost predsodkov ni predvsem v njihovi iracionalnosti, oddaljenosti od stvarnosti, temveč v vrednotnih ocenah, ki jih ponujajo posameznikom in skupinam (Brown, 1995). Vrednotenje nujno spremlja predsodke, saj so predsodki pomembni za delovanje le skozi vrednotenje socialnih objektov. Sodbe, ki jih spremlja vrednotenje objektov, so stabilne. Že barve, s katerimi označujemo etnične skupine, so različno vrednotene in imajo različno pomensko področje – na primer beli, črni. Predsodki vodijo naše zaznavanje zunanjega sveta, povzročajo močno selektivno pozornost opazovalca do vedenja drugih ljudi. Opazovalec je pozoren le na tiste vidike vedenja drugih oseb, ki so v skladu z njegovimi predsodki. Predsodki se oblikujejo s pomočjo socialnih reprezentacij, ki prevladujejo v kaki družbi in so vedno izraz določenih psiholoških, socialnih in/ali ekonomskih interesov vplivnih družbenih skupin (Ule, 2004).

Težava je v tem, da so predsodki neobčutljivi na strategije prepričeva-nja, argumentiranja, boljšega komuniciranja in boljših medosebnih stikov, razen kadar je to del obsežnejših sprememb v družbenem okolju in konte-kstu, v katerem se ustvarjajo in ohranjajo predsodki. Wetherellova (1996) opozarja na pogosto nekonsistentnost predsodkovnih diskurzov. Primer takega protislovja je na primer argumentacija v prid omejevanju tuje de-lovne sile, češ da lahko dovolimo izobraževanje tujcev, vendar ne njihove zaposlitve in dovoljenja za bivanje, ker to baje nasprotuje nacionalnim interesom. V takšnem »zagovoru« sta si očitno v nasprotju želja, da bi bili tolerantni, in želja po zavarovanju svojih prednosti. Wetherellova ugotavlja, da nihanja in nasprotja v argumentih, ki označujejo predsodkovno komuniciranje, kažejo na nasprotja v govorcih samih, na nejasnost njihove lastne identitete, na primer nihanje med ekskluzivistično nacionalno identiteto in kako inkluzivnejšo identiteto, ki ponuja socialno pomoč.

Predsodki so ena največjih ovir za razumno medkulturno komunicira-nje. *Predsodkovno komuniciranje* celo presega okvire medkulturnega komu-niciranja, čeprav je tam zelo zakoreninjeno. Zajema širok obseg pojavov, od pavšalnih etničnih, nacionalnih in verskih pripisovanj in oznak, seksističnih opazk in sovražnega govora do izrecno propagandnih rab v množičnih medi-jih ali na političnih zborovanjih. Pri tem pa moramo upoštevati, da so že pred-

sodki sami sporočila, in to zelo »učinkovita« sporočila, ki združujejo verbalne in neverbalne znake tako, da zadevajo tako tiste ljudi, ki so njihove žrtve kot njihove nosilce. To pa že pomeni, da predsodki niso nekaj, kar bi bilo le »v naših glavah«, temveč so *med nami*, v oblikah komuniciranja, odzivanja drug na drugega, v diskurzih, argumentih, ki jih vedno znova in brez razmišljanja aktiviramo, kadar nanese beseda na druge in drugačne, na »naše« in »vaše« pravice in dolžnosti. Niso torej toliko predsodki v nas, kot smo mi v njih.

Predsodki producirajo *sovražni govor*. Predsodki so pravcate komunikacijske in interakcijske mikroinstitucije, v katere se zatekamo, kadar si želimo identificirati odnose med seboj in drugimi skupinami, pa tudi mikroideologije, ki nas virtualno pooblaščajo za razsodnike nad drugimi ljudmi celo tedaj, kadar o njih ne vemo tako rekoč nič drugega razen to, da morda pripadajo »označenim« skupinam.

Predsodki so sredstvo pozicioniranja skupin ali kultur v kontekstu medskupinskih in medkulturnih primerjav, namreč pozicioniranja, ki skupini, ki ji komunicirajoča oseba pripada, »dodeli« ugodnejši položaj glede na druge skupine, in s tem tudi pri osebi sami vpliva na pozitivnejšo samopodobo. Še točneje, jezikovni in drugi simbolni akti, v katerih se kažejo in izražajo predsodki, so že tudi del zavzemanja odnosa predstavnikov enih skupin, kultur do drugih skupin, so sestavni del njihovega pozicioniranja. Predsodki so vraščeni v nadindividualne sisteme pozicioniranja, predvsem v ideološke sisteme posameznih družb in kulturnih tradicij. Pomemben izvor predsodkov so razlike v družbeni moči, bogastvu, privilegijih posameznih družbenih skupin in kultur. To pomeni, da *imajo predsodki ideološko funkcijo opravičevanja lokalnega ali svetovnega družbenega reda*.

Dominantni socialni stereotipi in predsodki imajo svojo dokaj jasno vlogo *opravičevanja sveta*, to je konkretnih razmerij moči, privilegijev in diskriminacij. Predsodki igrajo pomembno, če ne osrednjo vlogo v *discipliniranju* množic in vsakega posameznika. Omogočajo namreč ponotranjeno »nevidno oko«, ki neopaženo opazuje in nadzoruje vsakogar, samo pa se izogiblje pogledu in nadzoru. Je torej podobno panoptikumu, ki ga ima Foucault za jedro *mikrofizike oblasti* (Foucault, 1984). V jedru slehernega predsodka je strah posameznika pred tem, da bi lahko sam postal objekt predsodka, če se ne bo držal določenih norm in vedenjskih pravil.

Predsodki igrajo tudi pomembno nadzorno vlogo pri žrtvah predsodkov. Ne glede na to, kako reagirajo nanje, z odporom, s prilagoditvijo ali ponotranjanjem, vedno predstavlja ta odziv tudi element samonadzora in samodiscipline. Kot ugotavlja Goffman, morajo žrtve predsodkov nenehno voditi težavno identitetno politiko in skrbeti za takšno samopodobo, ki

bo vendarle še omogočala stike z dominantno skupino (Goffman, 1963). To pa pomeni trajen samonadzor in ponavlja veliko samodisciplino.

Vsi predsodki, ki prevladujejo v zahodnih družbah, se lomijo skozi temeljno ideološko optiko teh družb in so toliko močnejši, kolikor bolj ustrezajo tej optiki. Predsodki do žensk in diskriminacija žensk so na primer lastni različnim družbam in kulturam vseh zgodovinskih obdobj. Toda v zahodni kulturi so tesno povezani z »neekonomskim« statusom gospodinjkega in družinskega dela, ki večinoma pripada ženskam, ki se jih podcenjuje in potiska na obrobje predvsem zato, ker je v vsakdanji optiki teh družb njihova glavna domena zasebnost, družina, socializacija otrok, torej tisto področje vsakdanjega življenja, ki je odtegnjeno neposredni logiki dobičkov in izgub, konkurenčnih spopadov in na katerem se uspeh ne meri s storilnostjo in z dosežki, zasluge in krivde pa se težko personalizirajo.

Zato v sodobnih oblikah diskriminiranja žensk ne gre primarno za učinke patriarhalne ideologije, temveč za odiranje celotnega področja družbene reprodukcije iz javnosti in družbene skrbi v partikularnost, ne-reflektirano zasebnost in odvisnost. Zato ni čudno, da je emancipacija žensk v sodobni zahodni družbi povezana predvsem z emancipacijo od teh tipičnih vlog, kar posledično vodi tudi do velikih demografskih sprememb in padca natalitete.

Tako kot sodobne oblike oblasti niso več neposredno nasilne in represivne, temveč delujejo posredno, skozi tok diskurzov in argumentacij, tudi sodobne oblike predsodkov niso zgolj skupki slaboumnih in nasilnih fraz o drugačnih, temveč so predvsem argumentativne strategije, ki skušajo doseči strinjanje tudi pri tistih, ki jih predsodki neposredno zadevajo. Njihov cilj ni več neposredno, nasilniško odiranje obrobni na obrobje, podcenjevanje ali, nasprotno, povzdigovanje lastne skupine ali kulture, temveč pritisk, da bi tudi »drugi« sprejeli našo govorico o »sebi« kot svojo lastno govorico in se tako sami postavili na obrobje ter se prostovoljno izpostavili različnim vzgojnim, prevzgojnim, nadzornim, zdravstvenim, socialnim in drugim posegom, s katerimi bi njihovo drugačnost izničili (strategija asimilacije) ali jih izolirali (strategija naturalizacije razlik).

Zaključek

Medkulturno komuniciranje je, kot smo videli, oblika kulturnega in socialnega umeščanja človeka, ki poudari njegovo pripadnost posamezni kulturi ali skupini. Socialni svet se razdeli na »nas« in one »druge«. Zgolj komuniciranje znotraj lastne skupine ali kulture redko izpostavlja kulturno identite-

to, pogosteje pa individualne razlike in osebno identiteto ljudi. Zanimivo je, da se v odnosih in soočenjih z drugimi kulturami ali skupinami čutimo intelektualno in čustveno bolj povezane z lastno kulturo in različne od drugih kultur. Šele navzočnost »drugih« torej poudari lastno kulturno in skupinsko identiteto. Pri tem vseskozi vrednotimo prestiž lastne kulture in ga primerjamo s prestižem drugih skupin in kultur tako, da smo pozornejši na razlike med kulturami kot na tisto, kar je skupinam ali kulturam skupno.

Interkulturno ali medkulturno komuniciranje je torej zahtevno, saj gre za srečanje ali trk kultur, ne samo oseb. Zahteva še več empatije, odnosnega sporazumevanja, postavljanja na stališče drugih, spreminjanja perspektiv, pozicioniranja. Postavlja še več komunikacijskih, socialnih, etičnih zahtev, ki lahko povzročajo nesporazume, motnje in lome v komuniciranju. Po drugi strani pa je medkulturno komuniciranje vznemirljivo in zanimivo, ker omogoča pretok različnih znanj in izkušenj, tradicij, vrednostnih in življenjskih orientacij, razumevanje in sprejemanje različnosti in drugačnosti.

Medkulturno komuniciranje v emfatičnem smislu je komuniciranje mimo stereotipov in predsodkov, njihova razgradnja. Tam, kjer komuniciranje gradi na stereotipih in predsodkih med ljudmi različnih kultur, gre za zožitev komuniciranja na izmenjavo signalov in bolj ali manj avtomatsko reagiranje partnerjev drug na drugega. Medkulturno komuniciranje od udeležencev zahteva sposobnost in pripravljenost za poslušanje drugega, empatijo in medsebojno spoštovanje, medtem ko stereotipsko vodeno komuniciranje pomeni nadaljevanje mimobežnosti in stalno grožnjo agresivnih odzivov na konflikte.

Zato medkulturno komuniciranje lahko vzpostavlja mostove med različnimi kulturami, skupinami, mikrookolji, pospešuje medskupinsko, meddržavno in medetnično izmenjavo, zmanjšuje mednarodne, medetnične, medskupinske in medosebne konflikte in pomaga k osebnemu razvoju zaradi spoznavanja izkušenj drugih in drugačnih. Lahko rečemo, da šele v medkulturnem komuniciranju zaživijo vse možnosti in dometi odnosov in razmerij med ljudmi. Medkulturno komuniciranje je preizkus sposobnosti komuniciranja in metakomuniciranja, sprejemanja različnosti in negotovosti.

Literatura

- Billig, M. (1976). *Social Psychology and Intergroup Relations*. London: Academic Press.
- Bergler, R. (1984). Vorurteile und Stereotypen. V: Heigl-A. Evers, U. Streck (ur.), *Kindlers »Psychologie des 20. Jahrhunderts«: Sozialpsychologie. Zv. 1*. Basel: Beltz, Weinheim.
- Brown, R. (1995). *Prejudice. Its Social Psychology*. Cambridge: Blackwell.
- Foucault, M. (1984). *Nadzorovanje in kaznovanje*. Ljubljana: DE.
- Giles, H., Wiemann, J. M. (1987). Language, Social Comparison, and Power. V: C. R. Berger, S. H. Chafee (ur.), *The Handbook of Communication Science*. London: Sage.
- Goffman, E. (1963). *Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity*. New York: Simon, Schuster.
- Hall, E. T. (1966). *The Hidden Dimension*. New York: Anchor Book.
- Hall, S. (1991). The Local and the Global. Globalization and Ethnicity. V: A. King (ur.), *Culture, Globalization and the World-System*. London: Macmillan.
- Kim, Y. (1995). Cross Cultural Adaptation: An Integrated Theory. V: R. Wiseman (ur.), *Intercultural Communication Theory*. Newbury Park/CA: Sage.
- Neulip, E. T. (2003). The Necessity of Intercultural Communication. V: K. M. Galvin, P. J. Cooper (ur.), *Making Connections*. Los Angeles/CA: Roxbury Publ. Comp..
- Oakes, P. J., Haslam, S. A., Turner, J. C. (1994). *Stereotyping and Social Reality*. Oxford: Blackwell.
- Simmel, G. (1950). The Stranger. V: K. Wolf (ur.), *The Sociology of Georg Simmel*. New York: Free Press.
- Tajfel, H. (1981). *Human Groups and Social Categories*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ule, M. (2000). *Sodobne identitete*. Ljubljana: ZPS.
- Ule, M. (2004). *Socialna psihologija*. Ljubljana: FDV.
- Ule, M. (2005). *Psihologija komuniciranja*. Ljubljana: FDV.
- Wetherell, M. (1996). Group Conflict and the Social Psychology of Racism. V: M. Wetherell (ur.), *Identities, Groups and Soccial Issues*. London: Sage.